

Dr Salih JALIMAM

MARGINALIA O GOSTU RADINU I NJEHOVOM TESTAMENTU

Kroz bogatu historiju srednjovjekovne Bosne, pored ostalog, historijski izvori bilježe djelatnost mnogih znamenitih Bošnjaka, koji su, svaki na svom polju / politika, društvo, država, vjera, kultura, ekonomija / ostavili određeni, značajan i zanimljiv trag, koji je historiografski obrađen i ponuđen javnosti. Postepenim oslobođenjem historije od naslaga ideologijsko-političkih arbitri-ranja, pružila se mogućnost da mnoge ličnosti dobiju noviji, moderniji i svrsishodniji lik, te svoje mjesto u historiji.

U XV vijeku posebno je intrigantna ličnost gosta Radina, koji je svojom ukupnom javnom djelatnosti davno obilježio ovu epohu te njegovim testamentom, što zahtijeva da se ponovo prevrednuju mnogi aspekti vjerskih odnosa, posebno oni koji se odnose na djelatnost bosanskih bogumila, njihovo profiliranje ako ne i ukupnu djelatnost u XV vijeku. Ovo je pokušaj da se identifikuju veze, odnosi i njihovo mjesto u južnom dijelu srednjovjekovne Bosne /Humske zemlje/ te ukaže na zanimljivosti testamenta gosta Radina.

Crkva bosanskih bogumila je jedna od najinteresantnijih historijskih pojava srednjovjekovne bosanske države i društva. Njeni historijski ostaci su dosta rijetki, često fragmentarni i neujednačeni u prikazivanju. Među rijetkim domaćim rukopisima, najvažniji izvor za proučavanje njena učenja, obreda i uređenja su: Confesio "Christianorum Bosniensis" /Bolinopoljska

izjava iz 1203 godine ¹, fragment Batalova evanđelja iz 1393. godine^{1 2}, Rukopis krstjanina Radosava iz 1443-1461. godine ³, testament gosta Radina iz 1466. godine⁴ koji je svojom pojavom 1911. godine potvrdio ranije stvoreno mišljenje o heretičkom karakteru Crkve bosanske, o čemu će docnije biti više govora.

Među izvorima nastalim izvan srednjovjekovne Bosne primjećuje se da građa sa područja zapadnokatoličke crkve pruža više podataka o bosanskim bogumilima od vrela sa teritorije istočnoprovoslavne crkve. Temeljitom analizom latinskih izvora ⁵ te svjedočanstava pravoslavne crkve o bogumilstvu na Balkanu ⁶ teza o heretičkom karakteru Crkve bosanske dobila je mnogo na ubjedljivosti.

U historijskoj literaturi nudi se više karakterističnih koncepcija o pitanju karaktera bosanskih bogumila. Polihistor dr.Franjo Rački ⁷, nasuprot Božidaru Petranoviću ⁸, koji je tvrdio da su bosanski bogumili pravoslavci, zastupa tezu de je Crkva bosanskih bogumila, heretička po karakteru, i po svom dualističkom i neomanihejskom učenju i organizaciji ima, sličnosti sa pokretima bogumila na Balkanu i kataru u Lombardiji u južnoj Francuskoj. Njegovo osnovno stanovište ušlo je kao dokazano u sva djela moderne historiografije i održalo se do danas.

Tako u novije vrijeme, poslije II svjetskog rata, postavke Franje Račkog o bosanskim bogumilima potkrepljene su novim dokazima naučnim raspravama Aleksandra Solovjeva ⁹ Ante Babića¹⁰ drugih, čime je teza F.Račkog dobila mnogo na ubjedljivosti.

---

¹ Tade Smičiklas, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae sv. III, Zagreb 1905, str. 24-25. Salih Jalimam, Izvori za historiju srednjovjekovne bosanske države. Tuzla, 1997. str. 25.

² Ljubomir Stojanović, Jedan prilog k poznavanju bosanskih bogumila. -Starine JAZU, XVIII, Zagreb, 1886. str. 230-232.

³ Salih Jalimam, Izvori za historiju srednjovjekovne bosanske države, str. 88.

⁴ Ćiro Truhelka, Testament gosta Radina. Prinos patarenskom pitanju. -Glasnik Zemaljskog muzeja, XXIII, Sarajevo 1911. str. 355-376.Salih Jalimam, op.cit.str.30-31.

⁵ Dragutin Kniewald, Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima. Rad JAZU, knjiga 270,Zagreb 1949. str.115-276.

⁶ Aleksandar Solovjev, Svedočanstvo pravoslavnih izvora o bogumilstvu na Balkanu. Godišnjak Istorijskog društva BiH., V, Sarajevo 1953. str. 1-103.

⁷ Franjo Rački, Bogumili i patareni. Rad JAZU, VII, VIII i X, Zagreb 1869. i 1870.

⁸ Boždar Petranović, Crkva bosanska krstjani.-Zadar 1876.

⁹ Aleksandar Solovjev, Vjerko učenje bosanske crkve. Zagreb 1948. Dr Salih Jalimam: Aleksandar Solovjev kao istraživač bosanskog srednjovjekovlja. Bosanska vila, godina IV, broj 14, Sarajevo ¹⁰ Anto Babić heretici, Sarajevo 1963. Vidi novi pokušaj: Salih Jalimam, Studija o bosanskim bogumilima. Tuzla 1996. str. 209.

Vraćajući se staroj tezi Božidara Petranovića, dr. Vaso Glušac¹¹, negira vjerodostojnost izvora na koje se oslanja Franjo Rački. Crkva bosanska je po Vasi Glušcu bila čisto pravoslavna po učenju, obredima, organizaciji i hijerarhiji i ni u čemu se nije, razlikovala, od srpske crkve. Profesor Jaroslav Židak^{11 12} negira argumente i Vase Glušca i Franje Račkog. Po njegovom shvatanju Crkva bosanskih bogomila bila je “jedna kršćanska zajednica s podlogom u ćirilsko-metodskoj baštini, podjednako neovisnoj o Rim i Carigrad i nije u sebi imala nikakvih heretičkih elemenata dualističkog tipa”.¹³

Korijeni heretičkog učenja nalaze se u vremenu kada je kršćanska crkva /krajem IV vijeka/ postala zvonično crkva rimske države i kada, samim, tim izgrađuje svoju crkvenu vlast i hijerarhiju. Stičući status državne crkve, kršćanstvo se sve više udaljavalo od skromnih ranokršćanskih običaja, bratske solidarnosti i uzajamnog, pomaganja. Vjernike je pretvarala u podanike uvodeći stalna crkvena davanja /npr. obavezna, crkvena desetina/. Postepeno se osnovni stavovi kršćanskog vjerovanja, nejasno izloženi u tekstovima Evandlja, formulišu u krute vjerske dogme kojima se davao karakter neprikosnovenih, nepromjenjivih i za svakog zakonski obaveznih vjerskih istina.

Stvarna, konkretna kritika kršćanske crkve započinje sa mehanizmom, dualističkim shvatanjem o porijeklu /kozmogoniji/ svijeta. Po maniheiskom učenju od iskona postoje dva svijeta: duhovni čije je određenje Bog - tvorac i svijet materije čije je određenje sotona. Ovakav način i mehanizam mišljenja davao je pečat svim dualističkim i heretičkim učenjima ima i pokretima u srednjem vijeku, kako na Istoku tako i na Zapadu. Heretici su preplavili srednju Evropu od Carigrada do Atlantika i uprkos katoličkoj i pravoslavnoj crkvi i njihovim progonima, anatemi, krstaškom ratu i inkviziciji, održavali su svoju snagu i vitalnost kao: “moćno stablo koje se pred jakim vjetrovima neprijateljske mržnje neprestano povijalo, tako da mu samo povijanje postalo moćno sredstvo samoodbrane i samoodržavanja”.¹⁴

Iz Bugarske i Makedonije bogumilsko-neomanihejska hereza prešla je na teritoriju srednjovjekovne Srbije i tu uzela maha dok je nije Stefan Nemanja vrlo oštrim mjerama suzbio. Iz Srbije je došla u srednjovjekovnu Bosnu i tu se

---

¹¹ Vaso Glušac, Problem bogomilstva. Godišnjak Istorijskog društva, V, Sarajevo 1953. str. 105-138.

¹² Jaroslav Šidak, Crkva Bosanska i problem bogomilstva u Bosni, Zagreb 1940. Jaroslav Šidak, Pitanje Crkve bosanske u novijoj literaturi. Godišnjak Istorijskog društva, V, Sarajevo, 1953. str. 139-160. Jaroslav Šidak, Studije o “Crkvi bosanskoj” i bogumilstvu. Zagreb 1975. str. 401.

¹³ Jaroslav Šidak, Bogomilstvo i heretička “Crkva bosanska”. Historijski pregled, 2, Zagreb 1958. str. 113-114.

¹⁴ Anto Babić, Srednjovjekovni heretici. Iz knjige: Iz istorije srednjovjekovne Bosne. Sarajevo 1972.

održala oko 250 godina. Izolovanost srednjovjekovne Bosne u XI i XII vijeku od spoljnih historijskih zbivanja, prema mišljenju u literaturi stvorilo je mogućnost da se i u samoj državi formira posebno učenje, kao autentičan i autohton vjerski pogled, koji je mogao da pusti čvrsto korijenje te da se razvije u moćnu vjersku, političku i moralnu snagu. Srednjovjekovna bosanska država, od svih južnoslovenskih država kao zajednica etničkog jedinstva, najkasnije izrasta u državno-političku činjenicu. Relativna izolovanost bosanske države od niza historijski okolnosti je uticala na sporo i slabašno prodiranje kršćanstva na njeno tlo.

Stanovništvo srednjovjekovne Bosne prihvatilo je bogmilsko učenje i zbog niza kvalitetnih zahtjeva koje sobom nose /borba protiv bogate crkve, negiranje ukrasa, nije tražila crkvenu desetinu etc./. Isto tako Crkva bosanskih bogumila, bila je značajna u borbi protiv osvajačkih pokušaja i napadaja mađarskih velikaša i katoličke crkve, te su otuda bosanski bogumili u plemstvu, a povremeno i u bosanskim vladarima nalazila svoje najjače zaštitnike dok je u isto vrijeme njima predstavljala simbol bosanske srednjovjekovne samostalnosti.¹⁵

Crkva bosanskih bogumila nije u srednjovjekovnoj Bosni zauzimala takav položaj koji, bi je učinio državnom crkvom. Osnovne funkcije u državno-političkom životu srednjovjekovne Bosne, koje je ona obavljala su sljedeća: prvo, kao garant vladarevih darovnih povelja i u njima sadržanih njegovih obaveza prema vlasteli; drugo, kao posrednik i arbiter u sporovima između vladara i vlastele i treće, kao garant postignutih ugovornih utanačenja i čuvar o tome ispostavljenih dokumenata”.¹⁶

U XIV I XV VIJEKU Crkva bosanska je imala izvjestan i nedvosmislen uticaj na politički život srednjovjekovne Bosne, ali taj uticaj nije bio stalan. Unutrašnjem konsolidovanju srednjovjekovne Bosne vrijeme vladavine bana Stjepana II Kotromanića i kralja Tvrtka I Kotromanća njenom učvršćenju i stvaranju čvrste državne cjeline dala je svoj doprinos i Crkva bosanska. To je i razumljivo, jer se bosansko bogumilstvo i moglo razvijati održavati samo u nezavisnoj bosanskoj državi.

U historiji balkanskih naroda i država XV vijek je prijeloman. Moćan neprijatelj s istoka Turci-Osmanlije osvajaju jednu za drugom balkanskom državom. Srednjovjekovna Bosna je u XV vijek ušla u međusobnim sukobima feudalaca, zatim feudalaca i kralja. Spoljno-političke okolnosti stvorene

^{15/} Sima Ćirković, Istorija srednjovjekovne bosanske države. Beograd 1964.str. 69.

^{16/} Anto Babić, Istorija srednjovjekovne Bosne, str. 280.

nadiranjem Osmanlija, uvjetovale su čvršću vezanost rimske kurije i bosanskih vladara. Nije to jedini, a možda i najvažniji problem koji je vezivao ruke Crkve bosanske, te umanjivao joj mogućnosti da se odupre novom neprijatelju sličnom snagom kao što se odupirala mađarskim krstaškim akcijama i katoličkoj inkviziciji. Slično, kao i heretički pokreti na zapadu, tako se u XV vijeku i Crkva bosanska u svojoj unutrašnjoj strukturi počela odvajati od vjernika pristalica. Ugledniji članovi bosanskih bogumila postepeno su bivali sve više u okolini pojedinih velikaša i u pravnom smislu te riječi postojali njihovi dvorjani. Korišteni su kao savjetnici i diplomate u odnosima unutar i izvan srednjovjekovne Bosne. Primjerom vlastitog života nisu mogli više da utječu na vjernike i pristalice borbeni zanos koji bi ih vezivao u čvršću zajednicu već je malaksao. I što se među heretičkim učiteljima pokazivao više interes prema materijalnoj strani života to je više i njihovo moralno učenje gubilo na ubjedljivosti među vjernicima i pristalicama, ali i u samoj srednjo- vjekovoj Bosni.¹⁷

S početka XV vijeka dvorovi oblasni bosanskih gospodara imali su svoje stalne bogumile, koji su za njih obavljali razne misije tajne ili javne. Najpoznatiji predstavnici ovih patarenih - dvojjana bili su Vlatko Tumarlić na dvoru Pavla Radenovića i njegovih nasljednika i gost Radin, dugogodišnji savjetnik, hercega Stjepana Vukčića-Kosače.

Ličnost gosta Radina je tipična za posljednji vijek, djelovanja Crkve bosanskih bogumila. Njegov testament i podaci iz njegova života bili su jednako argumentacija za najoprečnije teze i hipoteze o karakteru Crkve bosanske. Gost Radin je istovremeno visoki dostojansvenik Crkve bosanskih bogumila i diplomata i preko njega je dubrovačka diplomatija ublažavala ekstremne stavove njegovih gospodara i bogato nagrađivala za učinjene usluge.¹⁸

U poznatim historijskim izvorima Radin Butković se spominje prvi put 1422.godine u Dubrovniku gdje ga je poslao vojvoda Radoslav Pavlović kao "svog slugu Radina krstjanina"¹⁹ da pregovara oko prodaje Konavala. Sljedeće, 1423. godine krstjanin Radin u društvu krstjanina Tumr'ka i dvaju humskih knezova dolazi u Dubrovnik da okonča prodaju Konavla i da prime povelju kojom je Dubrovačka Republika vojvodu Radoslava Petrovića primila u svoje plemstvo.²⁰

^{17/} Anto Babić, op. cit. str. 291. Salih Jalmam, Studija o bosanskim bogumilima, str.172,

^{18/} Marko Šunjić, Jedan novi podatak o gostu Radinu i njegovoj sekti. Godišnjak društva istoričara, XI, Sarajevo 1960, str. 266.

^{19/} Ćiro Truhelka, Testamenat gosta Radina, str. 356.

^{20/} Ćiro Truhelka, op.cit.str. 358.

Od 1437. godine krstjanin Radin je već starac a od 1450. godine pa do smrti 1467. godine na hijerarhijskoj ljestvici Crkve bosanske bio je gost. Sve češće posjećuje Dubrovnik kao poslanik novog gospodara, humskog vojvode Stjepana Vukčića-Kosače. U njegovo ime starac Radin podiže veliko nasljedstvo koje je vojvodi Stjepanu Vukčiću-Kosači, hercegu od sv. Save, ostalo od vojvode Sandalja Hranića, a radi se o svoti od 13 hiljada zlatnih dukta te o zlatnom i srebnom posuđu.²¹ Što je zanimljivo, gost Radin je istovremeno i čovjek od povjerenja Dubrovačke/Republike i u najtežim momentima tajni zaštitnik i odvjetnik Dubrovnika”.²² Svečanom poveljom Dubrovačka Republika zajamčila mu je za sva vremena sklonište u gradu Dubrovniku, te obećala mu dati kuću u Dubrovniku, ”spenzu”/izdržavanje/ i slobodu vjere koju vjeruje za njega i njegove ukućane te sluge koje ga prate.²³

Služeći istovremeno i Republici i hercegu, gost Radin je znao da nikada ne padne u nemilost kod svojih gospodara, prije svih kod hercega Stjepana Vučića Kosače “i da sačuva njegovo povjerenje i blagonaklonost”.²⁴

Tako je gost Radin pratio hercega Stjepana Vukčića-Kosaču u Novi, kako bi se sklonio pred osmanskom opasnošću. Tamo je glavni svjedok na hercegovom testamentu, a kada je uskoro herceg umro, preselio se gost Radin u Dubrovnik. U Dubrovniku sa svojim pristalicama pravi planove o bjekstvu/po konačnom političkom slomu srednjovjekovne Bosne i pred ličnu, nepo-srednu opasnost od Osmanlija/ na mletačku teritoriju. Gost Radin tražio je od Senata Mletačke republike “selvum conductum” kako bi i 50 do 60 osoba njegove sekte i njegova zakona /”cum personis L in LX ex suis legis et secte sue”/ mogli preći na mletačku teritoriju i na njoj se “nastaniti bez bojazni da će im se tamo od bilo koga praviti neprilike”.²⁵ U svom pismenom zahtjevu gost Radin se predstavlja mletačkom Senatu kao principalis barones et consiliarius domini duciis Stefani sancti Save”.²⁶ Mletački senat, uzimajući u obzir teško stanje u kojem su se nalazili ostaci zemlje hercega Stjepana Vukčića-Kosače, odobrio je gostu Radinu traženi “salvum conductum”.²⁷ Gost Radin nije prešao na mletačku teritoriju pošto ga je smrt zadesila u Dubrovniku 1467. godine.

^{21/} Isto,

^{22/} Isto, str.364,

^{23/} Isto,

^{24/} Marko Šunjić, op.cit.str. 266. ^{25/}

Isto,

^{26/} Isto,

^{27/} Isto,

Hercegovački defter iz 1475-77. godine spominje selo Didevo i u njemu jedan vinograd koji je na “osnovu carske naredbe određen gostu Radinu u selu Kunovo kod Humske zemlje koju je držao krstjanin Cvetko gost...”. U historijskoj literaturi ovo se komentariše kao sjećanje na ovog interesantnog bosanskog bogomila.²⁸

Testament gosta Radina, iako je isključivo pravne prirode i posljednja želja oporučitelja kako da se nakon njegove smrti raspodjeli imovina među najbližim, sadrži u sebi nekoliko važnih i vrijednih napomena koje razjašnjavaju te dopunjavaju određena mišljenja o osnovnim, načelima vjerskog učenja Crkve bosanske. Testament započinje znakom križa. To je dovelo do dijametralno suprotnih mišljenja o karakteru Crkve bosanske. Franjo Rački je svojom raspravom utvrdio da patareni nisu poštivali ovaj znak križa, te se postavilo pitanje kako se onda ovaj znak našao na testamentu uglednog velikodo-stojanstvenika bosanskih bogomila? Dalje se postavlja pitanje: čega je križ simbol u testamentu: da li vjerskog poštovanja ili je to samo znak dubrovačkog notara? U historijskoj literaturi se pretpostavlja da je to posljedica posmrtnog kompromisa gosta Radina. Isti autor primjećuje da se, inače, u poveljama pro foro externo predstavnicima drugih država išlo putem kompromisa i popuštanja. Ponekad izbjegavaju znak križa, nekad ga dopuštaju a počesto, čak pristaju da se na njega zakunu.

“To je ona taktika kompromisa i pretvaranja pred inovjercima kojaje dopuštena bogumilskim vernicima”.²⁹ Dvostruka uloga ili čak dvoličnost gosta Radina, jasno vidljiva kroz sve njegove diplomatske pregovore, ukazuje da se radi o jednoj potpuno kontravaznoj ličnosti, koja je u sebi imala čin bogumilskog dostojanstvenika, ali i tipičnost feudalnog velikaša. Pišući testament u Dubrovniku, u strogoj katoličkoj sredini gost Radin se izgleda želio da pokaže dobar žitelj toga grada, stoga i ostavlja izvjesnu svotu novca dubrovačkoj, katoličkoj sirotinji i moli da oni pale svijeće u dubrovačkim crkvama za njegovu dušu, jer se plaši strašnog suda.

Ugledni dostojanstvenik bosanskih bogomila, koji su u načelu propovi-jedali odricanje od materijalnog bogastva i primanja darova, ostavlja ukupno 5.640 zlatnih dukata, zatim kuće, konje, odijela, posuđe, etc. svojim najbližim.

²⁸ Ahmed Aličić, Poimenični popis sandžaka vilajeta Sarajevo, 1985. str. 178, 257. Salih Jalimam, Studija o bosanskim bogomilima, str. 100.

²⁹ Aleksandar Solovjev, Gost Radin i njegov testament. Pregled, II, Sarajevo. 1947, str. 317. Aleksandar Solovjev, Le testament du gost Radin. Mandićev zbornik, Rim, 1965, str. Jaroslav Šidak, Oporuka “gosta” Radina Butkovića /1466/ kao izvor za “Crkvu bosansku”.- Iz knjige: Studije o “Crkvi bosanskoj” i Bogumilstvu. Zagreb 1975. str. 161-173.

Treba znati da se radi o bogatstvu, pogotovo kada se zna cijena zlata u prvoj polovini XV vijeka. Ova činjenica utjecala je nato da se u literaturi o bosanskim bogomilima pojavi teza o moralnom posrnuću visokih dostojanstvenika bosanskih bogomila, koji se odriču i apostolskog siromaštva jer nisu mogli svojim pristalicama da ostavljaju utisak "da im je mnogo stalo do moralnih principa koje su propovjedali".³⁰

Pojavom testameta gosta Radina 1911. godine teza o heretičkom karakteru bosanskih bogomila i podjela vjernika i njenih pristalica u dvije osnovne kategorije dobila svoju nesumnjivu potvrdu. To istovremeno ukazuje srodnost heretičke crkve srednjovjekovnoj Bosni sa heretičkim pokretima u južnoj Francuskoj i Lombardiji. Te dvije kategorije vjernika su izabrani ili savršeni /electi ili perfecti/ pravi krstjani i obični ili prosti /credentes/ - mrsni ljudi.

Izabrani ili pravi krstjani koji su prave vjere apostolske i koji grijeha ne ljube su bili obavezni da se u skladu sa učenjem bosanskih bogomila strogo pridržavaju vjerskog učenja, da čitaju vjersku literaturu, obavljaju uobičajene molitve i da svojim skromnim načinom života i skromnim ponašanjem djeluju na okolinu. Bili su ideal vjerskog čistoljublja i tako su trasirali put kojim će poći oni koji se ne pridržavaju vjerskog učenja. "Oni su spas postigli, oni sastavljali pravu Kristovu crkvu u uzvišenom znamenovanju riječi crkvu koja se ne sastoji iz dobrih i zlih, nego samo iz dobrih savršenih članova."³¹ Pravi krstjani su bili članovi zajednice pravih bogumila i bili su očišćeni od svakog materijalnog, prije svega od ženidbe, polagajna feudalne zakletve, etc.

Ranije je napomenuto da se bosanski bogomuli nisu, kao ni ostale heretičke crkve, ubirali od svojih vjernika i pristalica nikakve dažbine u vidu poklona ili obaveznih crkvenih poreza/desetina/. Nameće se pitanje: odakle su onda pristizali izvori egzistencije bogomiskim zajednicama? Najvjerovatnije da su se izdržavali vlastitim radom, obrađivanjem zemlje koja je pripadala njihovim zajedničkim hižama /kućama/. Zatim, pismeniji bogomili su se bavili

1 prepisi-vanjem različitih tekstova za potrebe bosanskih feudalaca.

U svom testametu gost Radin prave krstjane koji grijeha ne ljube, stavlja na prvo mjesto i njima je namijenjeno.." tristo dukata da se imaju i hoće dati u ruke net'ja mi gosta Radina Seoničanina, da on toi razdeli s pravom dušom i z dobriem načinom krštenim koi su prave vere apostolske pravim kr'st'janom' kmetom' i praviem kmeticam krstjanicam, koi da za moju dušu svaki veliki

³⁰/Aleksandar Solovjev, Jesu li bogomili poštivali krst?. Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1948, str.87.

³¹/ Franjo Rački, Bogomili i patareni, str.516.

dan i svetu nedjelju i svetu petku, na zemlju kolena poklečuše govore svetu molitvu Božju, da bi nas izbavio gospod Bog od grehov našieh i pomilovao na strašnom sudištu veku vekova ; a navlašno da se toi deli stariem kmetem i kmeticam takoge tko bi bili ubozi dobri mužje od koe su godie vrste ili krstjane ili krstjanice koi grieha ne ljube da im ima i hoće delit rečeni neti Radin kako ga vidi i zna od našeg zakona ili slepa ili hroma ili, lobna ili uboga kako koga videći nikomu tri perpera a nikomu četri a nikomu pet a nikomu šest a nikomu sedam a nikomu osam..”³²

Pravih krstjana koji grijeha ne ljube, u vrijeme gosta Radina bilo je vrlo malo. Ostavljajući ukupno 300 zlatnih dukata pravim krstjanima, gost Radin je , vjerovatno, računao da se ostavština dijeli iz godine u godinu istim ljudima. Utvrđeno je da se u to vrijeme pravih krstjana /od našeg zakona/ ima samo 50-60.³³ Za istu skupinu gost Radin je, kao što je to ranije napomenuto tražio od mletačkog senata i dobio “salvum conductum”.

I u svojoj porodici gost Radin pravi razliku između pravih krstjana koji grijeha ne ljube i mrsnih ljudi. Tako, na prvom mjestu su pravi krstjani od kojih među najbližim je bilo nekolio /nećak Radin Seoničanin../ koji dobiva 100 dukata, zatim Vukava krstjanica bratučadi mi kćerši Tvrtkovoivoi 150 dukata, drugoi Vukavi krstjanici mlakšoi Vukninoivoi 100 dukata, Stoisavi moioivoi 60 dukata, Vukni sestri moioivoi 360 dukata a Vučici kćerši moioivoi 200 dukata.³⁴

U testamentu se spominju i sljedeći pravi krstjani: trem krstjan koi su za mnom pošli najpre do se daa Vukše 60 dukata a Radoju 50 dukata, Milisavi krstjanicoivoi da sed daa 20 dukata a Radinu krstjanicoivoi da se 60 dukata.³⁵

Druga skupina bosanskih bogomila, obični ili mrsni ljudi, suprotnost je pređašnjoj. Oni ne poste, mogu se ženiti, zaklinjati tj. živjeti uobičajenim životom. S bosanskim bogomilima njih je vezivalo prisustvo i učestvovanje u bogomilskim obredima. Težnja Crkve bosanskih bogumila je bila da ih približi pravim krstjanima, te su neki mrsni ljudi pred, kraj života uskladili svoj život prema moralnim principima i zahtjevima bosanskih bogumila. Primili su duhovno krštanje i ušli u red pravih krstjana koji grijeha ne ljube. Mnogi mrsni ljudi nisu nikada stigli do stepena pravog krstjanina, ali, izgleda, da je glavno bilo da ne pripadaju drugoj crkvi, da pomažu bosanske bogomile u odlučnim trenucima.

^{32/} Ćiro Truhelka, op. cit. str.364. ^{33/}

Marko Šunjić, op. cit. str.266. ^{34/} Ćiro

Truhelka, op. cit. str. 364. ^{35/} Isto,

Gost Radin “mrsniem ljudem prokaženiem i slepiem i hromiem i glasniem i žedniem i starcem i staricam”³⁶ ostavlja 300 zlatnih dukata. Za izvršioca ove posljednje, volje određuje nećaka, gosta Radina Seoničanina. Ostavština se trebala dijeliti na određene vjerske praznike “tem da se ima i hoće dav/a/ti kako koga videći na velike blage dni u svetu nedelju i u svetu petku i navlašno na dan svetoga rožestva Hristova i na sveto blagoveštenje i na sveto vzkrsenje gospodnje i na dan svetog vznesenja gospodnja i na dan svetoga Petra i na dan svetoga Pavla i na dan svetoga i na dan svetoga Stepana prvomučenika i na dan svetoga Mihailja Arhangela na dan svete djeve Marije na dan svih svetiem...”³⁷

Izvršioca ovog naloga, gosta Radina Seoničanina, gost Radin zaklinje da pravilno izvrši sve naloženo u testamentu svrhu ” ...razredit i razdelit rečeno zadužje moje gosta Radina po pravom pravilu ništetniem i uboziem, slepiem i hromiem, sirotom i udovicom za to pove i ostavih u njih moje rečeno zadužje svrhu vjere i duše plemenkstva njih da dele kako koga vide stara i uboga a ili nevolna..” Njima gost Radin ostavlja 300 zlatnih dukata koji su obavezni da imaju ”sveće žeći za dušu moju gost Radina u hrameh Božiem na one svete velike dni koi se više imenuju svaku svetu nedelju i svetu petku”. Gosta Radina Seoničanina zaklinje: “.. vere koju veruje i posta koi posti da ne može ni hoće na imanje donesti ni učiniti vviše pisanog imenovanog 300 dukata nego razdieliti pravo i celo i istino za moju dušu kaok se i pšta više imenuje ako neće biti pričesnik Božiem neposlušnikom i ako hoće da mu je mirna i pokojna duša prid višiiem gospodom Bogom i pred svetom troicom nerazdelimom tem pravo da upokoi dušu moju koliko ushoće gospodin Bog svemogući”.³⁸

Od ostalih /”ročijeh”/ gost Radin spominje i ostale rođake koji nisu bili pravi krstjani “koji grieha ne ljube“ i njima dijeli legatne sljedećim redom: ”... Pavi nevesti mi s tremi sinii dve tisuće dukat a kćeri mi Alinci 100 dukata a sinovcu mi Radislavu z duma sinovima tisuću dukat a nevesti mi Kiavi 100 dukat”.³⁹ Među ostalim, testament spominje petnaestoricu slugam mojem koji “ su za moom pošli naiprie Vukasu komorniku 100 dukat, Radosavu i bratu mu Vukiću Radilovićem 60 dukat Radovanu Ostojiću 30 dukat a četirem Goitanovićem Radivoju, Nikoju, Radosavu, Obradu svem njih 70 dukat tako da bode Mihoju 30 dukat a oniem sviem trem 40 dukat Radonji Vukotiću 40 dukat Vukiću Vukašinoviću 30 dukat Obradu i Milici slugam Paviniem 10 dukat a Đurenu i Ilie 10 dukat”.⁴⁰^{36/} Isto,

^{37/} Isto,

^{38/} Ćiro Truhleka, op. cit. str. 374.

^{39/} Isto,

^{40/} Isto,

Karakterističan je nesrazmjer između ostavštine pravim krstjanima i mrsnim ljudima. Dok rođacima, pravim krstjanima i uopće pravim krstjanima gost Radin ostavlja sveukupno 1.110 zlatnih dukata, dotle mrsnim ljudima 3.480 dukata. Vidljivo je da onaj koji ima veći ugled dobija manje legata i obratno. Teško prema raspoloživim historijskim izvorima ustanoviti razloge tome.

Iz testamenta je vidljivo da su dva najbliža rođaka gosta Radina /gost Radin Seoničanin i bratučad Radivoj/ na hijerarhijskoj ljestvici Crkve bosanskih bogomila zauzimaju visoko mjesto. Naime, oni su gosti. U historijskoj literaturi se pretpostavlja da je i to jedna od deformacija Crkve bosanske. Naime, položaj se, izgleda, dobija u okviru jedne porodice. Isto tako, indikativno je da i svece koje spominje u testamentu spominje ovim redom: dan rođenja svetog Krista, sveta nedjelja, sveti petak, sveto uskrsnuće, dan svetog petka, dan svete djeve Marije i dan svih sveti.⁴¹ Zanimljivo je spomenuti da gost Radin spominje i strah od ovozemaljskih grijehova i traži da molitvama utiču oni kojima je ostavio nasljeđe da ga "gospod Bog pomiluje na strašnom sudu."⁴²

Korijene nestajanja bosanskih bogomila, pored ostalog, treba tražiti i u strogoj podjeli na prave krstjane koji grijeha ne ljube i mrsne ljude, prvu malobrojnu skupinu koja živi određenim moralnim principima života, poštovanjem vjerskog učenja kao jedinom potrebom u životu i drugu, mnogobrojniju, koja se ne drži svih principa vjeroučenja bosanskih bogomila. To su prvi znaci i klice jednog dubokog antagonizma, protivrječnosti između učenja i prakse⁴³ koji će svu svoju snagu i razarajuću moć iskazivati baš u ovom prijelomnom, XV vijeku. Prema mišljenjima u historijskoj literaturi u ovom vijeku dvije osnovne kategorije vjernika i pristalica Crkve bosanske potpuno egzistiraju same za sebe, iskazuju se kao dvije potpune krajnosti i nijednim potezom ne ukazuju da su bili dijelovi jedne harmonične cjeline. Opravdano se postavlja pitanje: Šta je uzrok svemu tome?

S heretičkim pokretom u srednjovjekovnoj Bosni dogodilo se isto ono što je bilo s heretičkim pokretima u južnoj Francuskoj i Lombardiji. Heretički pokreti udaljavaju se od socijalnih pretpostavki na kojima su gradili svoj pogled na svijet. Starješina i tumači vjerskog učenja sve se više interesuju za ovozemaljski, materijalni svijet, što je svakako u suprotnosti sa početnim, neomenihejskim učenjem.

^{41/} Salih Jalimam, *Historija bosanskih bogomila. /Rukopis/*. Tuzla 1999. str.123.

^{42/} Ćiro Truhelka, op. cit. str. 371-375.

^{43/} Anto Babić, *Bosanski heretici*, str. 269.

Razlozi odstupanja su mnogostruki, različiti i svakako dublje prirode, te zahtjevaju posebnu, studioznu pažnju. Ovom prigodom se samo napominje da su bosanski bogomili u svom djelovanju bili lišeni ekonomske baze, živjeli su bez bilo kakvih zemljoposjeda, te su bili okrenuti svom vlastitom radu, koji je uglavnom bio prepisivačka djelatnost ili kao u XV vijeku: da žive na dvorovima uglednih bosanskih feudalaca.

Zamašan razvitak trgovine i robno-novčne privrede i prometa koji se ostvaruje na teritoriji srednjovjekovne Bosne tokom XIV i XV vijeka nije ostavio ravnodušnim ni bosanske bogomile. Slučaj gosta Radina nije jedini niti usamljen. Bezbriznom životu prepustili su se u XV vijeku mnogi iz reda uglednih bosanskih bogomila, što samo ostavlja neke nove parametre u proučavanju ove značajne pojave u srednjovjekovnoj Bosni. Tako se u XV vijeku jasno primjećuje, istovremeno, ekonomski uspon i moralni pad bosanski bogomila, što je jedan od uzroka njihovog nestajanja.

Treba napomenuti da je nestanak Crkve bosanskih bogomila vremenski istovjetan s nestajanjem i srednjovjekovne bosanske države s kojom je bila i tijesno povezana. Moralni pad, predstavnika i dijela vjernika Crkve bosanske, koji je dublji i jasniji od stvarnog nestajanja sa historijske pozornice je prva stepenica “u udaljavanju njihove životne prakse od teorijskih moralnih principa njihova učenja.”⁴⁴ Izrastanje u antipod teoriji s kojom su gradili svoje vjero- učenje i koje je bilo prepoznatljivo u srednjovjekovnoj Bosni potvrđuje i život i djelo gosta Radina.

Zamršene unutrašnje i spoljno-političke okolnosti prijelomnog XV vijeka jasno pokazuju da je nestanak heretičkog učenja u srednjovjekovnoj Bosni logičan slijed dužeg procesa. Ofanziva katoličke crkve, djelomično i pravoslavne, uz Osmanlije i islam sa istoka, svakako da upotpunjuju elemente koji su utjecali na nestanak bosanskih bogomila. Ne treba zaboraviti i činjenicu da se u XV vijeku odvija još jedan jak proces, sličan kao i među heretičkim pokretima u Evropi. Dolazi do postepene feudalizacije bosanskih bogomila, što samo još više otežava i onako težak položaj.

Crkva bosanskih bogomila odigrala je u svom vremenu važnu i odlučujuću ulogu u srednjovjekovnoj bosanskoj državi i društvu. Tako, dali su njenom feudalizmu neka specifična obilježja, po čemu će se razlikovati od feudalizma u katoličkim i pravoslavnim zemljama. Bogomili su bili pokretači borbe protiv mađarskih vojnih pohoda i inkvizicije rimske kurije. Isto tako, ne treba da se potcjeni njena vremenska i teritorijalna rasprostranjenost, zatim socijalni bunt kao i kritike unutar vjeroučenja, što su činjenice od velikog značaja u

^{44/} Anto Babić, isto, str. 286.

historijskom pogledu. Sve to zahtijeva da se ovom problemu i pitanju prilazi s više opreza i zanimanja, te se slika i prilika bosanskih bogomila dovedu u relaciju važnog historiskog dešavanja.⁴⁵